

Motivi stranih direktnih investitora i njihovo mjesto u ekonomiji RS

Analizu uradio Centar za istraživanja i studije

Motivi dolaska i poslovanja stranih direktnih investitora (SDI) u RS često ne korespondiraju sa razvojnim potrebama Srpske te je stoga potrebno adekvatno pozicionirati SDI u ekonomskim politikama i strategijama, ali i preduzeti temeljne reforme poslovnog okruženja. U posljednjih deset godina samo je u 2004. i 2007. došlo do značajnijih priliva stranih direktnih investicija, a one su uglavnom došle kroz proces privatizacije državnih preduzeća i u sektore telekomunikacija, trgovine, finansija, a nedovoljno u proizvodnju i grienfield projekte. Dominantan tržišni položaj i pristup resursima bili su osnovni motivi za dolazak stranih investitora

Motivi za dolazak SDI

Zbog čega uopšte kompanije iz jedne zemlje sele proizvodnju, kupuju udjele ili preuzimaju kompletno vlasništvo u preduzećima u drugim zemljama? Odgovor na ovo pitanje daje polaznu osnovu za bolje razumijevanje njihovog ponašanja u zemlji domaćina. Posmatrajući raspoloživu literaturu, motivi za dolazak stranih investitora mogu se grupisati na:

- Investicije koje traže resurse - prirodne resurse (rude, sirovine, poljoprivredne proizvode) ili jeftinu radnu snagu;
- Investicije koje traže tržište - gdje je uvoz određenih proizvoda visok, zatim investicije koje prate kretanje svojih kupaca ili je razlog penetracija na određena treća, atraktivna tržišta;
- Investicije koje traže povećanje produktivnosti i efikasnosti - podrazumijeva racionalizaciju proizvodnje ili povezivanje proizvodnih operacija sa drugim kompanijama (smanjenje troškova i/ili specijalizacije proizvodnje), kao i ostvarivanje ekonomije obima;
- Investicije koje traže već postojeće kapacitete (privatizacija i akvizicija) - kako bi zadržale i promovisale dugoročne ciljeve svoje kompanije, jer kupovinom postojećih kompanija zadržavaju proizvodni program i postojeće tržište.

Dakle, strani investitori imaju jasne ciljeve, koji se, prije svega, svode na ostvarenje profita i u vezi s tim stvaranje

uslova da njihov poslovni poduhvat ostvari stabilne i što dugoročnije prinose. Ostali efekti, koji prate njihovo prisustvo i poslovanje u zemlji domaćina, logično, nisu primarno predmet njihovog interesa, ali jesu fokus javnih politika širom svijeta koje imaju cilj da izvuku maksimalnu korist iz SDI za svoje ekonomije.

Pozitivni i negativni efekti SDI na zemlju domaćina

Veoma oštra globalna utakmica za privlačenje SDI vodi se radi maksimalizacije pozitivnih efekata na ekonomiju primaoca, koji mogu biti višestruki:

- Dolazak nove tehnologije i unapređenje proizvodnje, kao i primjena savremenih menadžerskih i organizacionih znanja iz oblasti marketinga, finansija i strateškog planiranja;

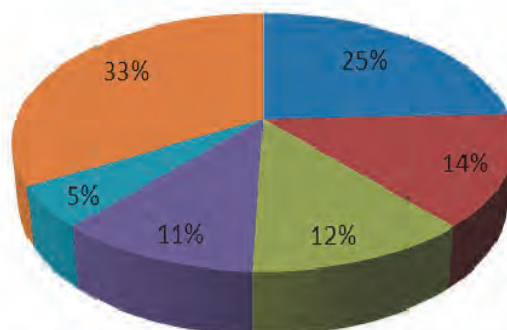
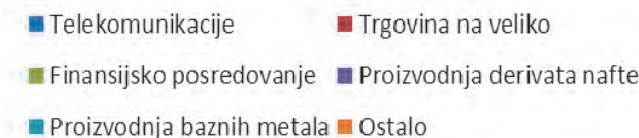
- Podizanje kvaliteta ljudskih resursa kroz treninge zaposlenih u filijalama, kao i mogućnost "spin off" efekta, koji se ogleda u tome da zaposleni u filijalama stranih investitora dobiju ideje za pokretanje vlastitog biznisa;
- Mogu povećati konkurentski pritisak i primorati postojeća domaća preduzeća na pronalaženje načina za povećanje vlastite efikasnosti;
- Mogu stimulisati domaće investicije ukoliko postoji komplementarnost u proizvodnji domaćih preduzeća. Domaće firme tada imaju dovoljno motiva da ulažu dodatna sredstva kako bi pokušali unaprijediti vlastito poslovanje i lančano se povezati kao snabdjevači, prodajni lanci ili prateće industrije;
- Rast SDI u zemljama istočne Evrope

znatno je pomogao finansiranju rastućih deficita tekućeg bilansa tokom perioda tranzicije;

- Dolazak jednog investitora može podstaći dolazak drugih stranih investitora (koji su u čvrstoj vezi sa inicijalnim ulagačem ili zbog povoljne investicione klime);
- Iskustva su pokazala i da novonostale filijale stranih kompanija tokom svog poslovanja imaju veću sklonost (re)investiranju u poređenju sa domaćim firmama.

Ipak, potrebno je biti svjestan, a to se pokazalo i u praksi, da strane direktne investicije mogu dovesti i do neželjenih posljedica. Strane direktne investicije mogu imati negativan uticaj na privredna kretanja zemlje domaćina i to na jedan od sljedećih načina:

- Postoji veliki rizik da će strana kompanija zbog svojih preimущества istisnuti ili eliminisati domaću konkurenciju ("crowding - out" efekat). Ovo može dovesti do stvaranja monopola na tržištu koji sprečava ulazak novih "igrača";
- Strani investitori mogu glavniinu svog profita transferisati u matičnu zemlju (repatrijacija), čime može doći do izvlačenja domaćih resursa, a to uključuje i situacije kada filijale otplaćuju anuitete po osnovu pozajmica od svojih centrala;
- Akvizicije, odnosno preuzimanja domaćih preduzeća, mogu da u početnoj fazi dovedu do otpuštanja

Izvor: CBBH

određenog broja radne snage, posebno ako su ta preduzeća naslijedila problem predimenzionirane zaposlenosti koja "guši" njihovu konkurentnost; - Premještanje tzv. prljave tehnologije iz razvijenih zemalja, čime se strane kompanije ograđuju od "prljanja" sopstvenih teritorija, a često to rade i pod pritiskom sve rigoroznijih propisa zaštite životne sredine.

Prilivi i ponašanja stranih investitora u Republici Srpskoj (BiH)

Praćenje tokova stranih direktnih investicija u Republici Srpskoj još je otežano, jer nije moguće iz jednog izvora dobiti detaljnu strukturu podataka. Zbog toga je neophodno koristiti kombinaciju izvora kao što slijedi.

U desetogodišnjem periodu (2001 - 2011) godišnji prilivi SDI u RS bili su relativno skromni, izuzev 2004. i naročito 2007. kada su zabilježene dvije velike akvizicije kroz proces privatizacije - Tvornica gline "Birač" (465,6 miliona KM) i "Telekom RS" (1,26 milijardi KM) respektivno. Iako je veoma teško doći do pouzdanih informacija o prilivima SDI po djelatnostima u Republici Srpskoj¹, posmatrajući ih zajedno sa dostupnim podacima za cijelu BiH moguće je uočiti određene trendove. Po podacima MOFTER-a (period 2005 - jun 2010, investicije veće od 100.000 KM) vrijednosno najviše SDI je došlo u sektor telekomunikacija (1,28 milijardi KM), a slijede sektori proizvodnje (981,6 miliona KM), bankarstva (275,8 miliona KM) i trgovine (239 miliona KM). Ako se posmatraju podaci CBBH za BiH (period 2007 - 2011. godina), dobija se slična slika.

Dakle, moguće je izvući zaključak da su u dosadašnjem periodu najatraktivnije djelatnosti za strane investitore u Republici Srpskoj bile trgovina i finansijsko posredovanje (uglavnom bankarstvo), dok je sektor telekomunikacija prvo mjesto "zaslužio" jednim projektom, pomenutom privatizacijom "Telekoma RS". Detaljnijim poređenjem oba izvora podataka moguće je otkriti da je najveći iznos SDI usmjerenih u sektor proizvodnje stigao u 2007. godini (podaci MOFTER-a), a da u okviru ove djelatnosti na nivou BiH dominiraju prilivi u proizvodnju naftnih

derivata, što upućuje na zaključak da se to uglavnom odnosi na privatizacione prihode od prodaje naftne industrije u RS (Rafinerija nafte Brod i Rafinerija ulja Modriča). Još nešto je iz navedenih podataka očigledno, a to je da je glavna SDI stigla putem privatizacija i akvizicija drugih vrsta (preuzimanje domaćih banaka), a ne grinfeld investicija.

Trendovi SDI zabilježeni u Republici Srpskoj i BiH u osnovi ne odstupaju od onih u ostalim tranzicijskim zemljama. Strani investitori su tako prvo "osvojili" finansijske posrednike i zauzeli "kontrolnu" poziciju u sektoru trgovine, što im je omogućilo istiskivanje konkurencije i ostvarenje visokih profita u kratkom periodu. To bi se moglo reći i za monopolsku poziciju u sektoru telekomunikacija. Pristup sirovinama i njihovoj preradi u Republici Srpskoj takođe je potvrđen kao čest razlog dolaska stranih investitora, ako uzmemo u obzir akvizicije rudnika željezne rude ("ArcelorMittal" u Prijedoru), rudnika uglja ("EFT Group" u Stanarima) i naftnu industriju.

Ni BiH nije bila imuna na pojavu visokih kapitalnih odliva kroz račun investicija², što je bilo dodatno podstaknuto recent- *Neto priliv SDI u RS (000 KM)*

Period	Iznos
I - XII 2001.	34.226
I - XII 2002.	263.705
I - XII 2003.	35.624
I - XII 2004.	615.679
I - XII 2005.	263.218
I - XII 2006.	103.223
I - XII 2007.	1.946.688
I - XII 2008.	165.675
I - XII 2009.	181.520
I - XII 2010.	191.100
I - XII 2011.	341.000
UKUPNO	4.141.658

Izvor: Period 2001 - 2008. Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa - MOFTER i period 2009 - 2011. Centralna banka BiH - CBBH
(Napomena: CBBH vodi statistiku u skladu sa MMF metodologijom, ali podaci za prilive SDI u RS prije 2009. godine nisu bili dostupni)

nom globalnom ekonomskom krizom. Naime, u periodu 2009 - 2011. godina, zemlju je ukupno napustilo 970 miliona KM (izvor CBBH). Takođe, izvlačenje kapitala iz kompanija u stranom vlasništvu putem "fenoma" transfernih cijena i izbjegavanja plaćanja poreskih obaveza nedavno je zvanično otkriveno i u Republici Srpskoj kada je otvoren slučaj "Birač" iz Zvornika.

Staviti SDI u funkciju razvojnih potreba, ubrzati reformu poslovnog okruženja i ojačati regulatorne institucije u Republici Srpskoj

Da bi bio iskorišćen puni potencijal stranih direktnih investicija, one moraju dobiti konkretno mjesto u ekonomskoj (razvojnoj) strategiji Republike Srpske, a to je da budu stavljene u kontekst ostvarenja domaćih razvojnih prioriteta. To znači da aktivnosti na privlačenju SDI treba da budu usmjerene ka onim sektorima i projektima (djelatnostima sa identifikovanim konkurentskim prednostima, klasterima kao centrima izvrsnosti, strateškim partnerstvima na realizaciji velikih investicionih projekata) koji treba da aktiviraju vlastite resurse i potencijale, odnosno tamo gdje je moguće najefikasnije

nije podsticati razvoj domaćeg privatnog sektora. SDI ne smiju biti jedini oslonac privrede, nego korišćeni kao sredstvo dopune ili obezbjeđenja onog što nedostaje domaćoj privredi da bi bila dostignuta dugoročna ekonomska stabilnost. Treba uvijek imati na umu da politika privlačenja SDI zasnovana isključivo na jeftinoj radnoj snazi ili obilatim finansijskim i fiskalnim podsticajima dovodi do "bijega" stranih investitora kada druge zemlje ponude još povoljnije uslove.

Republika Srpska mora hitno sprovesti sveobuhvatnu reformu poslovnog okruženja. Brojne međunarodne studije kontinuirano ukazuju na osnovne slabosti koje umanjuju sposobnost domaće ekonomije da privuče značajniji obim SDI, kao što je Izvještaj o lakoći poslovanja Svjetske banke za 2012. godinu, koji BiH stavlja na začelje u regiji (127. od 183 ekonomije u svijetu) ili godišnji Izvještaj o napretku Evropske komisije. Prilično je jasno šta bi trebalo preduzeti da bi bila kreirana predvidiva i atraktivna poslovna klima za strane, ali ujedno i domaće investicije - značajno olakšati otpočinjanje poslovanja i dobijanje građevinskih dozvola, unaprijediti proces registracije imovine, ojačati pravni sistem i sprovođenje ugovora, stvoriti efikasniju administraciju kao pouzdan servis biznisu, ubrzati strukturne reforme i slično.

Da bi bili smanjeni negativni efekti stranih investicija, odnosno destimulisali investitori skloni lakoj i brznoj zaradi bez želje za dugoročnim razvojem biznisa u domaćoj ekonomiji, potrebno je ojačati regulatorne institucije i obezbijediti striktno sprovođenje zakona. Na primjer, Poreska uprava mora biti efikasnija u ranom otkrivanju manipulisanih transfernih cijena i drugih vrsta poreskih utaja, Konkurencijski savjet treba da bude aktivniji u identifikovanju i sankcionisanju zloupotreba monopolskog i oligopolskog ponašanja na tržištu, a propise o zaštiti prirodne okoline neophodno je dosljedno sprovesti. Takođe, kriterijumi i procedure za dodjelu fiskalnih i finansijskih podsticaja stranim investitorima moraju biti transparentni, a rezultati mjerljivi sa očiglednim koristima u odnosu na troškove.

¹ CBBH ne razvrstava prilive SDI po djelatnostima u RS, dok su u bazi Investiciono-razvojne banke RS dostupni ovakvi podaci za period 2005 - jun 2010, a čiji je izvor MOFTER

² Na ovo je posebno ukazivao Jože Mancinger, priznati slovenački ekonomista, kada se bavio opasnostima koje sa sobom nosi isključivo oslanjanje na SDI - Zavisnost od SDI i bilans tekućeg računa (2008)